

Kohtunikuameti kuvand Eestis

Riigikohus

Faktum & Ariko

Tartu/Tallinn juuli 2014

SISUKORD

1. Sissejuhatus	3
2. Uuringu eesmärk ja uurimisküsimused.....	3
3. Metoodika ja valim	4
3.1 Andmete kontrollimine	5
4. Tulemuste esitus.....	5
5. Üldkokkuvõte.....	5

1. Sissejuhatus

Riigikohtu kui Eesti kõrgeima kohtu missiooniks on kogu kohtusüsteemi arendamine ja kohtunikkonna kasvatamine. Järgmise viie-kuue aasta jooksul vahetub ligikaudu kolmandik Eesti kohtunikkonnast, mil 1990ndatel ametisse asunud kohtunikel tekib õigus siirduda pensionile. Käesoleval hetkel on kohtunikuna ametis 23 kohtunikupensioni õigusega kohtunikku. Aastatel 2014–2020 kasvab nende arv 72-ni. Kohtunike koguarv on 10. juuli 2014 aasta seisuga 230.

Riigikohus on asunud välja töötama tegevus- ja kommunikatsioonikava kohtunikuameti laiemaks tutvustamiseks nii noorte kui ka juba kogenud juristide hulgas. Tegevuskava eesmärgiks on muuta kohtunike konkursid tugevamaks, viia konkursinfo väärimate kandidaatideni ja muuta kohtunikuamet noorte juristide silmis atraktiivsemaks, et nad seaksid oma karjäärivalikuid kohtusüsteemiga. Strateegia väljatöötamiseks on vajalik teada sihtrühma hoiakuid ja arvamusi nimetatud karjäärivaliku suhtes.

Hoiakute ja arvamuste väljaselgitamiseks korraldasid Riigikohus ja uuringufirma Faktum & Ariko kvantitatiivse uuringu viie sihtrühma hulgas, milleks olid: (1) kohtunikukandidaadid ja kohtunikud, kes on ametis olnud alla kolme aasta, (2) kohtujuristid ja nõunikud, (3) vandeadvokaadid ja prokurörid¹, (4) vandeadvokaatide ja prokuröride abid, sh vanemabid ning (5) õigusteaduse magistritudengid Eestis.

2. Uuringu eesmärk ja uurimisküsimused

Uuringu eesmärgiks oli välja selgitada kohtunikuameti kuvand kohtujuristide ja nõunike seas ja kohtunikuks kandideerimisega seotud kitsaskohad ning plussid.

Sellest lähtuvalt püüti uuringu käigus saada vastused järgnevatele peamistele uurimisküsimustele:

- 1. Milline on kohtuniku ameti kuvand? Millised on kohtunikuks saamise motivaatorid ja takistavad tegurid?**
- 2. Kas nähakse end tulevikus kohtunikuna? Mis räägib kohtunikuametisse kandideerimise poolt, mis vastu?**

¹ Uuringus ei kasutata ametinimetust „prokurör“ prokuröride abide kohta.

3. Kas ja mil määral mõjutab huvi kohtunikuks saamise vastu selleks nõutav ettevalmistusprotsess?

3. Metoodika ja valim

Uuring viidi läbi kasutades veebiküsitluse metoodikat. Veebiküsitluskeskkonnas programmeeriti esmalt küsimustik, juhised ning filtrid ja ülehüpped, sõltuvalt antud vastustest. Samuti piirati küsimustikus edasiliikumist, kui oluline küsimus oli vastajal jäänud vastamata.

Seejärel saadeti küsimustike veebilingid e-posti teel koos kutsega osaleda uuringus igale uuringusse haaratud viiele sihtrühmale.

Tabel 1 Valim

Sihtrühm	Üldkogum	Vastanute arv
Kohtunikukandidaadid ja kohtunikud, kes on olnud ametis alla kolme aastat	34	25
Kohtujuristid ja nõunikud	115	62
Vandeadvokaadid ja prokurörid	842	101
Vandeadvokaatide ja prokuröride abid, sh vanemabid	381	71
Õigusteaduse magistritudengid	~430	110

Sihtrühmade kontaktibaasidena kasutati nii uuringu tellija kui läbiviija poolt ettevalmistatud e-posti kontaktibaase.

Vastamise aktiivsuse tagamiseks saadeti välja ka meeldetuletuskiri. Lisaks meeldetuletuskirjale kasutati kolme sihtrühma juures täiendavat helistamist, et veenda uuringus osalejaid küsimustikule vastama.

Viiest sihtrühmast kolmes saavutati planeeritud valim täielikult. Kohtujuristide ja nõunike ning vandeadvokaatide ja prokuröride (vanem)abide rühmas jäi planeeritud valim saavutamata, kuid arvestades küsitlusperioodi (suve esimene pool) ning suhteliselt väikest kontaktide varu mõlemas rühmas, ei olnud enama saavutamine reaalne. Samas loeme mõlema rühma vastajate arvu (vastavalt 62 ja 71) piisavaks, et rühmade kohta võrreldavaid üldistusi teha.

3.1 Andmete kontrollimine

Andmebaasi saabumise järel kontrolliti, kas olulised taustaandmed on olemas (sugu, vanus, piirkond), samuti kontrolliti küsimustele vastamise ulatust. Lisaks hinnati, kas ankeedis kasutatud filtreid ja suunamisi on jälgitud korrektselt, ning kas vastaja pole 'muu' variandi alla märkinud vastuseid, mida saanuks ankeedi suletud vastusevariantide alla liigitada. Juhul, kui selline olukord tekkis, lisati vastaja poolt lisatud vastus sobiva vastusevariandi alla.

4. Tulemuste esitus

Uuringu tulemused esitatakse käesolevas raportis kahes plaanis.

- Esmalt üldkokkuvõtte, milles esitatakse vastused uuringu põhiküsimustele, hinnates seejuures erinevusi vaadeldud sihtrühmades.
- Seejärel ülevaade kõigi sihtrühmade küsitluste põhitulemustest.

5. Üldkokkuvõtte

1. Kas nähakse end tulevikus kohtunikuna? Mis räägib kohtunikuametisse kandideerimise poolt, mis vastu?

- **Uuritud sihtrühmadest näevad pikemas perspektiivis end kohtunikuametis töötamas noorkohtunikud ja kohtunikukandidaadid ning kohtujuristid ja nõunikud.** Viimased näevad lisaks kohtunikuametile ja praegusele ametikohale alternatiivina ka juristi või nõuniku ametit avaliku sektori asutuses. Need on ametid, kus küsitletute hinnangul saadakse end kõige paremini teostada. Noorkohtunike ja kohtunikukandidaatide kohtunikuameti valiku põhjenduste seas on esiplaanil „**amet on huvitav ja meeldib**“. Antud põhjenduse puhul tuleb mõistagi arvestada kognitiivse dissonantsi vältimise vajadust (ehk omaenda otsust/valikut ei saa ise halvustada).
- **Pooled vastanud vandeadvokaatidest ja prokuröridest plaanivad pikemas perspektiivis kindlasti jääda samasse ametisse.** Veidi alla poole vandeadvokaatidest ja prokuröridest ei ole kindlad, kas nad on ka tulevikus samas ametis. Veidi üle kolmandiku neist, kes pikemas

perspektiivis pole kindlad samasse ametisse jäämises, näevad ennast töötamas kohtunikuna. Alternatiivse ametikohana nähakse ka töötamist ametnikuna Euroopa Liidu/ Nõukogu institutsioonides ja vandeadvokaadi/ advokaadina (prokuröride eelistus). Kohtuniku ametit ei nähta oma tulevikuplaanides peamiselt kahel põhjusel: a) puudub huvi selle vastu; b) ettevalmistus selleks pole piisav.

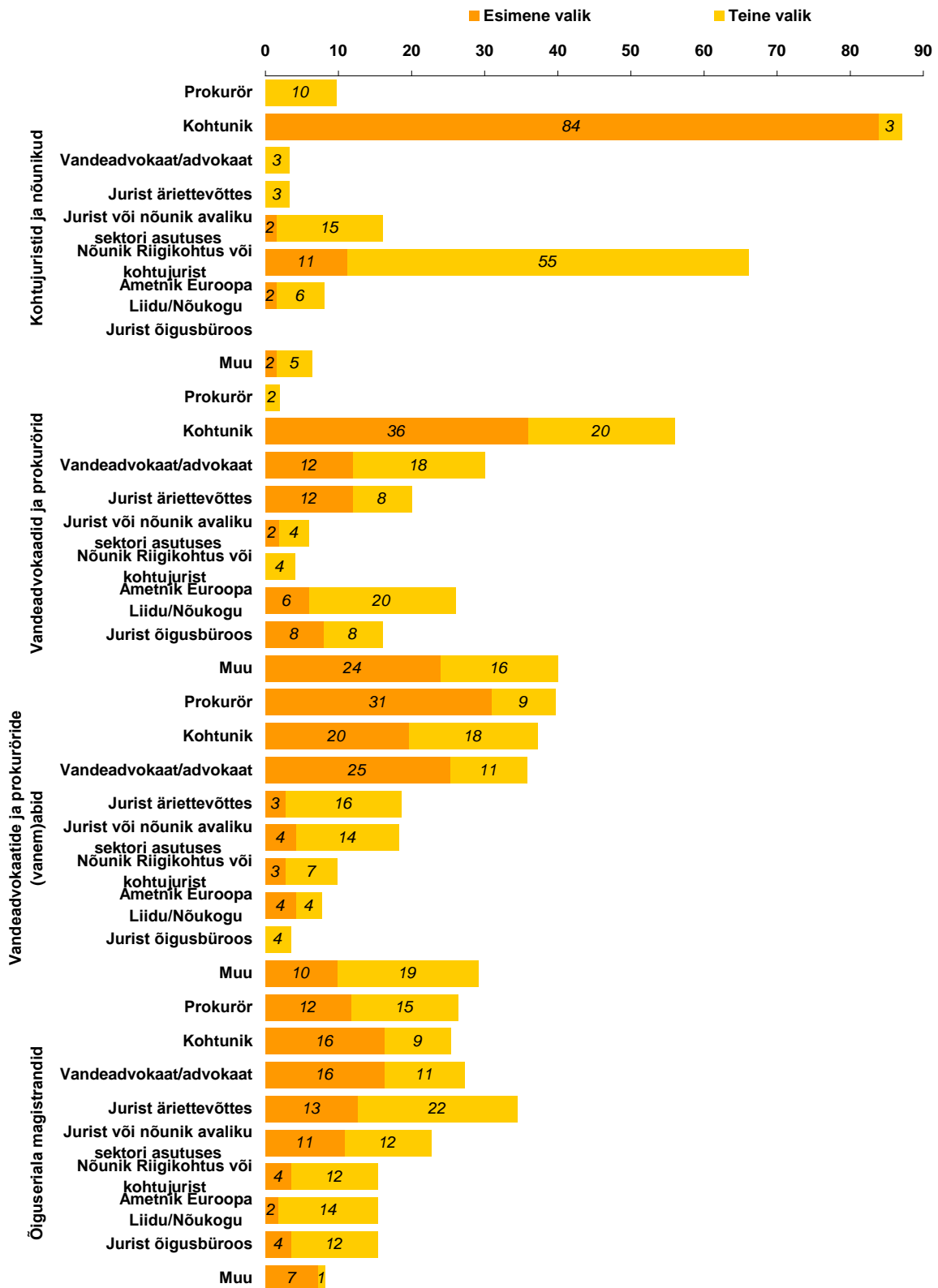
- **Ka vandeadvokaatide ja prokuröride (vanem)abide rühmas pole kohtuniku amet pikemas perspektiivis populaarne.** Esmalt nähakse end töötamas prokuröridena. Seejärel vandeadvokaadi/ advokaadina ja kolmandana kohtunikuna. Antud rühm toob kohtunikuks kandideerimise peamise takistusena esile ettevalmistusteenistuse läbimise vajaduse ning enda kogemuse ja teadmiste ebapiisavuse. Samas nähakse probleemina ka vähest iseseisvust ja sõltumatust kohtuniku ametis.
- **Õigusala magistrantide jaoks kohtuniku amet esmavalikuks ei ole.** Selleks on advokaadi/vandeadvokaadi amet. Kohtuniku amet pole siiski päriselt tõrjutud ning on pikema perspektiivi esimeseks eelistuseks 16%-l magistrantidest. Populaarne on ka väljavaade töötada juristina äriettevõttes. Ka antud rühma jaoks on õiguseriala valiku oluliseks põhjenduseks eneseteostuse võimalus. Spetsialiseerumisel eelistatakse eraõigust, seejärel karistusõigust ja lõpuks haldusõigust.

Seega võib öelda, et kohtuniku amet on populaarne vaid neis rühmades, kes juba töötavad kohtusüsteemis ning on rohkem või vähem selle tee valinud. Ülejäänud sihtrühmades eelistatakse muid valikuid ning kohtuniku ameti valimine eeldaks suhteliselt suurt muutust karjääriteel, milleks pole kas huvi või valmidust teadmiste ja kogemuste näol. Arvestades aga asjaolu, et päris välistatud pole kohtuniku amet ka neis rühmades, on küsimus rohkem selles, kuidas realiseerida see varjatud valmidus (kui nende rühmade tagasihoidlik valmidus realiseeruks määral, mida näitab küsitlus, poleks kohtunike ametikohtade täitmisega probleeme).

Joonis A.1

Kellena näete end pikemas perspektiivis töötavat?

% kõikide sihtrühmade vastajatest

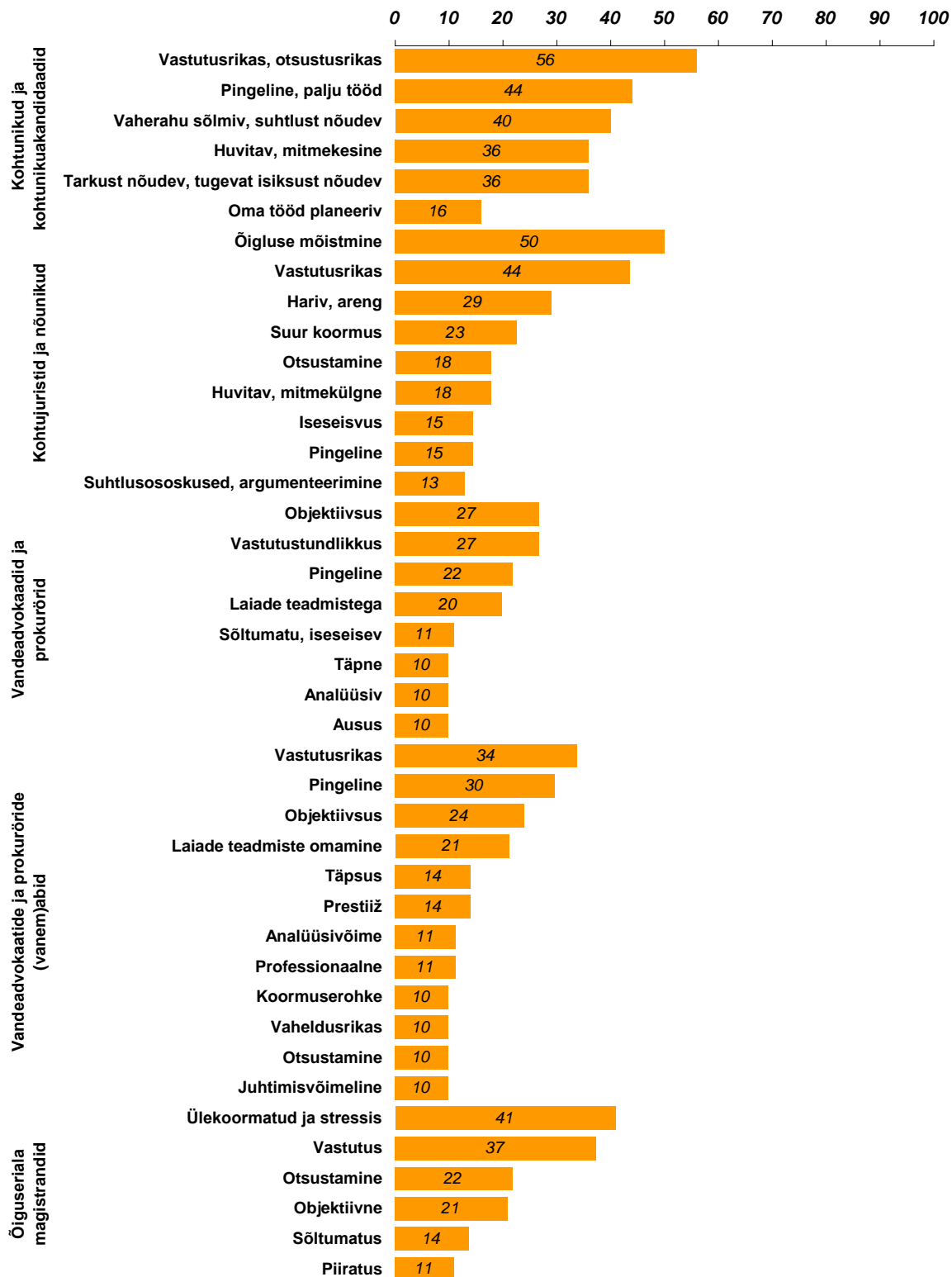

2. Milline on kohtuniku ameti kuvand? Millised on kohtunikuks saamise motivaatorid ja takistavad tegurid?

- **Kohtunikutööd kirjeldatakse valdavalt märksõnadega vastutusrikas, pingeline, objektiivsust nõudev, laiad teadmised, õiguse mõistmine, põhjalikkus, täpsus ning suur koormus**. Samuti on kohtunikuamet vastajate hinnangul huvitav, mitmekülgne, hariv ja arendav. Joonisel B.1 on välja toodud kõige rohkem esinenud märksõnad sihtgruppide vastustes. Laiem jaotus on näha vastavate sihtrühmade pikemas aruandes.
- Samas ilmnevad nende rühmade hoiakutes, kes kohtusüsteemi ja kohtuniku ametit oma tuleviku töökohana ei näe, mõned selged negatiivsed jooned. Lisaks suurele koormusele ja vastutusele tulevad välja sellised hinnangud nagu üksluine, liigselt piirav ja siduv, üksildane (sh täielik pühendumine).
- Iseenda oodatava palgatasemega võrreldes peetakse **Kohtuniku palka pigem kõrgeks** ja näib, et palk ei ole vähese huvi põhjus. Siiski soovitakse, et palk oleks kõrgem ning seda suure töökoormuse tõttu. Nimelt leitakse, et hetkel ei ole kohtunike praegune palk (mida peetakse enda palgaootusega võrreldes siiski kõrgeks) piisav selle töö eest, mida kohtunik tegema peab.
- Vandeadvokaatide ja prokuröride jaoks, kes näevad ennast pikemas perspektiivis kohtunikuna, on peamiseks senise mitte kandideerimise põhjuseks **ajanappus kandideerimise ettevalmistamiseks**. Seega, kui kohtuniku potentsiaaliga jurist juba ei tööta kohtusüsteemis, on tal raske senise töö kõrval leida aega, et protsessi siseneda.
- Samuti peetakse praegusi **valiku kriteeriume liiga jäigaks** ning soovitakse, et need oleksid paindlikumad ja lihtsamad.
- Vandeadvokaatide ja prokuröride hinnangul tuleks **suurendada kohtunikuameti kohta käiva info hulka ja selle kättesaadavust**. Samuti soovitatakse tegeleda kohtunikuameti maine ja usaldusväärse kuvandiga. Seoses mainega soovitatakse sisse viia kohtunike regulaarsed atesteerimised.

Milline on Teie ettekujutus kohtunikutööst?

% kõikide sihtrühmade vastajatest

Kokkuvõttes võib öelda, et kohtunikuameti kuvand sisaldab ühelt poolt suurt nõudlikkust pühendumuse, põhjalikkuse, vastutuse, töökoormuse ja teadmiste osas. Teisalt käivad aga ametiga kaasas tegevusvabaduse piirangud, mida muudes juriidilistes ametites ei kohata ja mis loob kujutluse, et kohtuniku amet sobib vaid teatud isiksuse tüüpidele. Võimalik, et ettevalmistusprotsessi lihtsustamise kõrval ongi võtmeküsimuseks kohtuniku ameti kuvandi avardamine. Praegu näib see raskepärane ja nõudmiste/piirangute keskne. Seejuures pole mujal töötavate juristide hinnangul kohtuniku ameti maine ka avalikkuse käsitlustes hea.

3. Kas ja mil määral mõjutab kohtunikuks saamist selleks nõutav ettevalmistusprotsess?

Ettevalmistusprotsess kohtunikuks saamisel ei ole uuringu materjalide põhjal küll terava kriitika objektiks, kuid välja võib tuua siiski terve rea olulisi aspekte, mis väärksid arvestamist.

- Ettevalmistusprotsess on kokkuvõttes liiga keeruline (märgivad kohtujuristid ja nõunikud) ning „abstraktne“.
- Ebapiisavaks hinnatakse praktilist ettevalmistust ja kokkupuudet reaalse tööga (kohtujuristid ja nõunikud, noorkohtunikud ja kohtunikukandidaadid, magistrandid) erinevates kohtutes Eestis.
- Samuti leitakse, et juhendamist on vähe ning juhendajaid tuleks senisest hoolikamalt valida (noorkohtunikud ja kohtunikukandidaadid).
- **Ettevalmistusteenistuse** puhul nähakse sagedamini probleemi väheses ettevalmistuses teenistuseks ehk vastajate hinnangul ei taga ettevalmistusteenistuse läbimine piisavat ettevalmistust.
- Samuti leitakse, et kogu protsess on väga pikaajaline ning sellega kaasneb sageli teadmatus ja ebaselgus (noorkohtunikud ja kohtunikukandidaadid), millele vandeadvokaadid ja prokurörid lisavad ajamahukuse faktori. Viimase all mõeldakse raskust läbida ettevalmistusprotsessi olemasoleva töö kõrvalt.

Kohtunikuks saamise ettevalmistusprotsess vajaks seega eeskätt mõningast lihtsustamist, ajamahukuse vähendamist ning protsessi käigus praktilise kogemuse omandamise enamat võimaldamist.

Joonis C.1

Missugused on Teie silmis kohtunikuks saamise protsessi peamised probleemid?

